

**This is an electronic reprint of the original article.
This reprint *may differ* from the original in pagination and typographic detail.**

Author(s): Hautamäki, Antti

Title: Uushumboldttilainen yliopisto - ratkaisu sivistyksen ja hyödyllisyyden dilemmaan

Year: 2016

Version:

Please cite the original version:

Hautamäki, A. (2016, 6.5.2016). Uushumboldttilainen yliopisto - ratkaisu sivistyksen ja hyödyllisyyden dilemmaan. Poliitikasta.fi. <http://politiikasta.fi/hautamaki/>

All material supplied via JYX is protected by copyright and other intellectual property rights, and duplication or sale of all or part of any of the repository collections is not permitted, except that material may be duplicated by you for your research use or educational purposes in electronic or print form. You must obtain permission for any other use. Electronic or print copies may not be offered, whether for sale or otherwise to anyone who is not an authorised user.

UUSHUMBOLDTILAINEN YLIOPISTO – RATKAISU SIVISTYKSEN JA HYÖDYLLISYYDEN DILEMMAAN

6.5.2016

6.5.2016 POLITIIKASTAANTTI HAUTAMÄKI, ARTIKKELIT1

Antti Hautamäki ehdottaa ratkaisuksi sivistysyliopiston ja hyöty-näkökulman dilemmaan uushumboldtilaista yliopistokonseptia. Uushumboldttilaisessa yliopistossa yhteiskunnallinen vastuu toteutuu ottamalla yhteiskunnan isot haasteet mukaan yliopiston tutkimukseen ja opetukseen.

Keskustelu yliopiston tehtävistä, hallinnosta ja rahoituksesta on kiihkeässä vaiheessa. Hallituksen yliopistoihin kohdistuvat säästöpäätökset ovat nostaneet vahvan protestiaallon yliopistoissa.

Keskustelun taustalla on myös vuoden 2009 yliopistolaki, joka teki yliopistoista autonomisia taloudellisia yksiköitä ja muutti virat työsuhteiksi. Laki muutti yliopistojen hallintoa siten, että yliopistoille tuli hallitus, johon kuuluu myös yliopiston ulkopuolisia, elinkeinoelämää tuntevia henkilöitä. Rehtorin asema vahvistui.

”Yliopistojen tehtävänä on edistää vapaata tutkimusta sekä tieteellistä ja taiteellista sivistystä, antaa tutkimukseen perustuvaa ylintä opetusta sekä kasvattaa opiskelijoita palvelemaan isänmaata ja ihmiskuntaa.”

Keskustelu on tärkeää, koska se pakottaa nostamaan esiin olennaisia kysymyksiä. Tässä artikkelissa koitan kaivella esiin keskustelun ydintä.

Tieteellä ei ole itseisarvoa

Monet tutkijat haluavat nähdä tieteen ja sivistyksen itseisarvoina. Niitä ei saa alistaa millekään tieteen ulkopuolisille tavoitteille. Tieteen tulee saada itse määrittellä, mitä se tutkii.

Tämä periaate olisi aivan loistava, jos yliopistot eivät olisi riippuvia julkisesta rahoituksesta. Kun valtio rahoittaa yliopistoja 1,6 miljardilla eurolla vuosittain ja pääosa ulkopuolisestakin rahoituksesta tukee verovaroista, niin on ymmärrettävää, että yliopistoihin kohdistuu suuria odotuksia yhteiskunnalle tärkeiden asioiden tutkimisesta.

Valtiontalouden näkökulmasta yliopistot ovat investointeja, joiden tulee edistää talouskasvua ja kansakunnan kilpailukykyä. Veronmaksajan näkökulmasta yliopistot ovat suuri menoerä, jonka toivotaan parantavan ihmisten elämänlaatua ja hyvinvointia.

Kun valtio joutuu leikkaamaan työttömyysturvasta, sosiaalipalveluista, kulttuuripalveluista ja eläkkeistä, niin on vaikea perustella, että yliopistoilta ei saa leikata mitään. Elinkeinoelämä odottaa yliopistoilta osaamista ja uutta tietoa, joka auttaa sitä pärjäämään äärimmäisen kovassa globaalissa kilpailussa.

Ajatukselle, että tutkimus on ollut ennen vapaata, ei löydy historiallisia perusteita.

Yliopistoissa monet ajattelevat, että tutkimus on ollut ennen vapaata, mutta nyt sitä ollaan alistamassa yhteiskunnan tarpeisiin. Tälle ajatukselle ei löydy historiallisia perusteita.

Yuval Noah Harari käsittelee [kirjassaan](#) *Sapiens, Ihmisen lyhyt historia* myös tieteellisen vallankumouksen syntymistä 1500-luvulla. Tuolloin alettiin nähdä, että ihmiset pystyvät kasvattamaan kykyjään panostamalla tieteelliseen tutkimukseen. Tämän näkemyksen puolesta saatiin kasvavaa evidenssiä.

Harari kirjoittaa:

”Mitä enemmän todisteita kertyi, sitä enemmän resursseja rikkaat ihmiset ja hallitukset olivat halukkaita sijoittamaan tieteeseen. Ihminen ei olisi koskaan pystynyt kävelemään Kuun pinnalla, tuottamaan geenimuunneltuja mikrobeja tai halkaisemaan atomia ilman tällaisia panoksia.”

Harari esittää selkeän takaisinkytkentäsilmukan, jossa tutkimus tuottaa uusia kykyjä, jotka taas tuovat tieteelle uusia resursseja, mikä puolestaan auttaa tuottamaan uusia kykyjä. Jos julistamme yliopistoissa, että tieteen ei tarvitse palvella yhteiskuntaa eikä välittää ihmisten sairauksista, energiantarpeesta, turvallisuudesta tai ravinnon riittävydestä, niin synnyttämme särön tuohon silmukkaan ja vaarannamme tieteen resurssit.

Olen itse puhunut tieteen vaikuttavuuden lisäämisen puolesta. Johtamani tutkimusryhmä julkaisi juuri työ- ja elinkeinoministeriön rahoittaman [selvityksen](#) *Vaikuttavaa tutkimusta. Kokeiluehdotuksia tutkimuksen vaikuttavuuden ja kaupallistamisen edistämiseksi*. Siinä analysoimme vaikuttavuuden problematiikkaa ja tuomme esiin siihen liittyviä ongelmia.

Merkittävät tulokset jäävät hyödyntämättä, koska hyödyntämiseen ei kannusteta ja sitä varten ei ole toimivia rakenteita.

Perusajatuksemme on, että vaikka vaikuttavuus toteutuukin pääasiassa tutkimuksen ja opetuksen kautta ”läpäisyperiaatteella”, niin silti hyvin monet merkittävät tulokset jäävät hyödyntämättä, koska hyödyntämiseen ei kannusteta ja sitä varten ei ole toimivia rakenteita.

Esitämme muun muassa yliopiston rahoitusmallin muuttamista niin, että yliopistojen ”yhteiskunnalliselle vuorovaikutukselle” annetaan suurempi painoarvo. Näin on ilmeisesti tapahtumassakin.

Yliopistoja ei ole alustettu markkinoiden ohjaukseen

Puhtaan perustutkimuksen vastakohtaksi asetetaan markkinoiden ohjaama tutkimus ja kaupallistaminen. Tästä on tehty varsinainen peikko, jonka sanotaan tuhoavan sivistyksen ja lopettavan tieteen autonomian.

Tämä on yhtä suuri kärjistyks kuin puhe puhtaasta tieteestä. Kun katsellaan yliopistojen rahoitusta, niin yritysten rahoitus yliopistojen tutkimusmenoista on noin viiden prosentin luokkaa. Kaikki muu on käytännössä julkista rahaa.

Yliopiston rahoitusmalli ei sisällä mitään kaupallistamiseen korvamerkittyä rahaa. Strategiaperustaisen rahoituksen on varattu 10 prosenttia, mutta sitäkään ei suunnata kaupallistamiseen vaan tutkimuksen ja yliopistojen vaikuttavuuden kehittämiseen. Uudessa rahoitusmallissa strategiaperustaista osuutta lisätään kaksi prosenttiyksikköä.

Tutkimuksen todellinen autonomia ja sivistysyliopisto

Tieteen autonomia on kuitenkin aivan keskeinen tieteen menestyksen avain ja selittäjä. Tarkoitin tässä tieteen autonomialla sitä, että tieteen tulee saada itse asettaa tieteelliset kysymykset ja etsiä menetelmiä niihin vastaamiseksi. Kukaan ulkopuolinen taho ei pysty asettamaan tieteellisiä kysymyksiä eikä tuottamaan niihin tieteellisiä vastauksia.

Kukaan ulkopuolinen taho ei pysty asettamaan tieteellisiä kysymyksiä eikä tuottamaan niihin tieteellisiä vastauksia.

Tiede käyttää omia menetelmiään ongelmien ratkaisuun ja tulosten pätevyys arvioidaan tiedeyhteisön omassa kriittisessä keskustelussa. Erityisen vaarallista on ollut, kun tällaiseen tieteen autonomiaan on puututtu esimerkiksi uskonnon tai vallanpitäjien nimissä.

Tieteen autonomia on erotettava tutkimusaiheiden valinnasta. Tarkoitin sitä, että jos vaikkapa Suomen Akatemia avaa ohjelman, jossa selvitetään ilmastonmuutoksen vaikutuksia pohjoisten kasvilajien kasvuympäristöön, niin tämä ei sodi tieteen autonomiaa vastaan. Hyväksyttävät hankkeet läpikäyvät lisäksi tiukan vertaisarvioinnin.

Monet tutkijat ovat kyseenalaistaneet strategisen tutkimuksen tieteellisyyden. Esimerkiksi Professoriliitto näkee strategisen tutkimuksen rahoituksen (noin 50 miljoonaa euroa vuositasolla) olevan pois perustutkimuksesta.

Tätä kritiikkiä on vaikea hyväksyä. Vaikka strateginen tutkimus suuntautuu yhteiskunnan kehittämisen kannalta tärkeisiin haasteisiin, niin rahoitettavat hankkeet edellyttävät pitkäjänteistä ja korkeatasoista perustutkimusta ja valituksi tulevat vain tieteellisesti kovatasoiset tutkimushankkeet.

Tarvitaan uusi yliopistokonsepti

Yliopistokeskustelua vaivaa yliopistokäsitteen epäselvyys. Puhutaan sivistysyliopistoista, mutta sen juuria ei tunneta. Vuonna 1810 Berliiniin perustettu Humboldt-yliopisto on antanut mallin sivistysyliopistolle, jonka ihanteen mukaan tiede antaa perustan sivistykselle (”Bildung durch Wissenschaft”).

Humboldttilaisen yliopiston periaatteet ovat:

1. Akateeminen kasvatus
2. Tieteiden ykseyden periaate
3. Tutkimuksen ja opetuksen ykseys
4. Tutkimuksen ja opetuksen vapaus

Tällainen yliopisto on tutkijoiden ja opiskelijoiden yhteisö, jossa kasvetaan ihmisyhteen tutkimalla kaikkia tieteitä ja omaksumalla tieteellinen maailmankuva.

Humboldt-yliopisto on antanut mallin sivistysyliopistolle, jonka ihanteen mukaan tiede antaa perustan sivistykselle.

Sivistysyliopisto ei aseta tieteitä vastakkain, vaan pitää niitä kaikkia tärkeinä sivistyksen kannalta. Opettajilla on vapaus tutkia tärkeänä pitämiään aiheita ja kertoa tuloksistaan opiskelijoille. Opetuksen ja tutkimuksen vapauteen eivät ulkopuoliset tahot saa puuttua. Humboldttilainen yliopisto oli myös Suomen yliopistolaitoksen kehittämisen ideaalina, ja tässä oli **J. V Snellmanilla** erityisen suuri merkitys.

Humboldttilaiseen yliopistoon liittyi kuitenkin tietynlaista arroganssia yhteiskunnan tarpeisiin nähden. Esimerkiksi opiskelijoiden valmentamista ammatteihin ei pidetty tärkeänä. Humboldttilainen yliopisto halusi sulkea yhteiskunnan ulkopuolelleen.

Tämän takia olemme **Pirjo Ståhlen** kanssa kirjoittamassamme [kirjassa](#) *Ristiriitainen tiedepolitiikkamme. Suuntana innovaatiot vai sivistys?* kehittäneet uuden konseptin, jota sanomme ”uushumboldttilaiseksi yliopistoksi”.

Uushumboldttilaisessa yliopistossa yliopiston yhteiskunnallinen vastuu toteutuu ottamalla yhteiskunnan isot haasteet keskeisesti mukaan yliopiston tutkimukseen ja opetukseen. Isot haasteet ovat monimutkaisia ongelmia, joilla on suuri vaikutus ihmisten elämään ja hyvinvointiin ja joiden ratkaisu edellyttää tieteidenvälisyyttä ja laajaa vuorovaikutusta erilaisten sidosryhmien kanssa.

Yliopiston yhteiskunnallinen vastuu toteutuu ottamalla yhteiskunnan isot haasteet mukaan yliopiston tutkimukseen ja opetukseen.

Tällaisia ”ilkeitä ongelmia” liittyy erityisesti terveydenhuoltoon, ilmastonmuutokseen, energiaan, oppimiseen, urbanisaatioon, siirtolaisuuteen, turvallisuuteen ja niin edelleen. Suuret haasteet ovat esimerkiksi Suomen Akatemian ja EU:n Horisontti 2020 -rahoituksessa mukana.

Määrittelemme uushumboldtilaisen yliopiston kirjassamme seuraavasti:

”Uushumboldtilaisen yliopiston peruseriaatteena on tutkimuksen, opetuksen ja ilkeiden ongelmien ratkaisemisen ykseys. Tämä on yliopiston kolmoistehtävä.”

Haastavien ongelmien nostaminen määritelmään on kahdella tavalla tärkeää. Ensinnäkin niiden ratkaisemisen kautta yliopisto kykenee kontribuoimaan itselleen luontaisella tavalla yhteiskunnan kehittämiseen. Toiseksi sillä torjutaan liian suoraviivainen yhteys akuutteihin ongelmiin, olivatpa ne sitten hallinnon tai yritysten esittämiä. Tarkoitan sitä, että jos yliopistot vedetään mukaan suoraan vaikkapa ratkomaan sosiaali- ja terveystalouteen liittyviä ryhmäkokojen määrittämisä, yliopistojen resurssit kuluvat hukkaan.

On hyvä huomata, että yliopistolaki on periaatteessa sopuosoinnussa uushumboldtilaisen yliopiston kanssa. Lain 2 §:ssä todetaan:

”Yliopistojen tehtävänä on edistää vapaata tutkimusta sekä tieteellistä ja taiteellista sivistystä, antaa tutkimukseen perustuvaa ylintä opetusta sekä kasvattaa opiskelijoita palvelemaan isänmaata ja ihmiskuntaa. Tehtäviään hoitaessaan yliopistojen tulee edistää elinikäistä oppimista, toimia vuorovaikutuksessa muun yhteiskunnan kanssa sekä edistää tutkimustulosten ja taiteellisen toiminnan yhteiskunnallista vaikuttavuutta.”

Luottamuksen palauttaminen

Yliopistolaki muutti olennaisesti yliopistojen johtamisjärjestelmää. Lain taustalla oli huoli yliopistojen hitaasta uudistumisesta. Vauhtia haluttiin tuoda ottamalla käyttöön yritysmaailmassa kehitettyjä manageriaalisia periaatteita. Niihin kuuluu ylhäältä alas tapahtuva ohjaaminen ja komentoketju hallitus-rehtori-dekaanit-laitosjohtajat ja niin edelleen.

Tässä romutettiin yliopistoissa vallinnut kollegiaalinen hallinto. On totta, että kollegiaalinen hallinto on hidas tekemään muutoksia, mutta sen ehdoton vahvuus on kaikkien näkökohtien esilletulo, laaja keskustelu ja sitoutuminen yhteisiin päätöksiin.

On paradoksaalista, että yliopistoihin yritysmaailmasta omaksuttu hallintomalli on jo hylätty yrityksissä.

On paradoksaalista, että yliopistoihin yritysmaailmasta omaksuttu hallintomalli on jo hylätty yrityksissä. Tämän päivän johtamisen avainsanoja ovat dialogi, luovuus, johtajuus ja luottamus. Nyt yrityksissä halutaan saada aikaan innovaatioita ja niitä ei käskemällä synny. Sama pätee tutkimukseen: jos haluamme uusia läpimurtoja, on luotettava tutkijoihin.

Päästäksemme eteenpäin yliopisto-ongelman ratkaisussa luottamus on palautettava yliopistojen ja päätöksentekijöiden välille. Tarvitsemme avointa dialogia ja erilaisten näkökulmien ymmärtämistä. Äkkijyrkät vastakkainasettelut, kuten puhdas tiede vastaan hyödyllisyys, eivät vie asiaa eteenpäin.

FT Antti Hautamäki on Jyväskylän yliopiston tutkimusprofessori (emeritus) ja Helsingin yliopiston dosentti.